

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
**ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

**«Διδασκαλία Ελληνικών στο Νηπιαγωγείο σε παιδιά με
Μεταναστευτική Βιογραφία»**

**«Teaching Greek in Kindergarten to children with Immigrant
Biographies»**

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: Αλεξάνδρα Πατέλη

A.E.M: 3788

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Κωνσταντίνος Ντίνας, Διδακτικό
Ερευνητικό Προσωπικό

Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: Βασιλική Πλιόγκου, Διδακτικό Ερευνητικό
Προσωπικό

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	3
Περίληψη.....	4
Abstract.....	5
Εισαγωγή.....	6
Κεφάλαιο 1: Έννοιες της Μάθησης σε πολύ-πολυτισμικό Περιβάλλον..	8
1.1 Η Έννοια της Πολύ-πολιτισμικότητας.....	8
1.2 Διαπολιτισμικά Σχολεία.....	9
1.3 Ανθρώπινα Δικαιώματα και το Ζήτημα της Εκπαίδευσης.....	11
Κεφάλαιο 2: Η διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας σε Παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας στο Νηπιαγωγείο.....	13
2.1 Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας ως ξένης/δεύτερης γλώσσας.....	13
2.2 Στόχοι της Διδασκαλίας.....	14
2.3 Η Πολύτιμη Βοήθεια του Νηπιαγωγού.....	16
Κεφάλαιο 3: Δραστηριότητες για την Εκμάθηση στο Νηπιαγωγείο.....	21
3.1 Μάθηση και Δράσεις.....	21
3.2 Εγχειρίδια γλώσσας.....	22
3.3 Νήπια και δραστηριότητες.....	23
Συμπεράσματα.....	32
Βιβλιογραφία.....	34

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου Κωνσταντίνο Ντίνα για την καθοδήγηση που μου προσέφερε και τον χρόνο που διέθεσε δίνοντάς μου χρήσιμες συμβουλές και οδηγίες για την ολοκλήρωση της πτυχιακής μου εργασίας. Στο ίδιο πλαίσιο ευγνωμοσύνης, βρίσκονται και όλοι οι καθηγητές του Τμήματος Νηπιαγωγών που συνέβαλαν σε όλα τα χρόνια της φοίτησης μου στο Τμήμα.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στους γονείς μου για την οικονομική και ψυχολογική υποστήριξή τους καθώς στήριξαν τις σπουδές μου με διάφορους τρόπους, φροντίζοντας για την καλύτερη δυνατή μόρφωση μου όπως και τους φίλους μου για την ηθική υποστήριξη σε όλο το διάστημα των σπουδών μου.

Περίληψη

Σε αυτή την εργασία αναλύουμε την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας στο νηπιαγωγείο σε παιδιά με μεταναστευτική βιογραφία. Ένα θέμα πολύ επίκαιρο για την Ελλάδα, καθώς έχουν έρθει πολλοί μετανάστες στη χώρα μας. Η παιδεία, ειδικά στο νηπιαγωγείο, είναι πολύ βασική, για να πάρουν τα παιδιά αυτά τις κατάλληλες βάσεις. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύουμε το θέμα της εκπαίδευσης σε παιδιά μεταναστών και τη σημασία του. Στο δεύτερο κεφάλαιο ερευνούμε διεξοδικότερα τους τρόπους και τις μεθόδους με τις οποίες γίνεται η διδασκαλία στο νηπιαγωγείο, καθώς αναφέρουμε και το σημαντικό ρόλο που έχει ο δάσκαλος.

Στο τρίτο κεφάλαιο κάνουμε λόγο για διάφορες δραστηριότητες που μπορούν να αναπτυχθούν κατά τη διάρκεια της προσχολικής εκπαίδευσης, ώστε οι μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας να μάθουν την ελληνική γλώσσα, χωρίς ωστόσο να νιώθουν ότι απομακρύνονται εντελώς από τη δική τους, μαθαίνοντας παράλληλα και αρχές και στοιχεία που αφορούν ζητήματα διαπολιτισμικότητας. Για επίλογο παραθέτουμε τα συμπεράσματά μας, καθώς και αναλύουμε κάποιες προτάσεις αλλά και στρατηγικές για το μέλλον, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την καλύτερη εκμάθηση των ελληνικών σε παιδιά προσφύγων.

Λέξεις – Κλειδιά: μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας, προσχολική εκπαίδευση, νηπιαγωγείο, ελληνική γλώσσα, πολύ-πολιτισμικότητα

ABSTRACT

In this paper we analyze the learning of the Greek language in kindergarten to children with immigrant biographies. A very topical issue for Greece, as many immigrants have come to our country. Education, especially in kindergarten, is very basic, so that children get these appropriate foundations. In the first chapter we analyze the issue of education for immigrant children and its importance. In the second chapter we research in more detail the ways and methods by which teaching is done in kindergarten, as we mention the important role that the teacher has.

In the third chapter we talk about various activities that can be developed during preschool education, so that students of immigration biography learn the Greek language, without, however, feeling that they are completely removed from their own, while learning principles and information about intercultural issues. In conclusion, we present our conclusions, as well as analyze some suggestions and strategies for the future, which can be used for the better learning of Greek to refugee children.

KEY WORDS: Greek language, kindergarten, immigrant biographies, activities, refugee children.

Εισαγωγή

Η χώρα μας τα τελευταία χρόνια έχει δεχθεί αρκετούς πρόσφυγες ειδικά από χώρες όπως η Συρία και το Αφγανιστάν, που έχουν πληγεί από πολέμους και επιθέσεις τρομοκρατικών οργανώσεων. Όπως αναφέρει έκθεση των Ηνωμένων Εθνών για την Ελλάδα, οι πρόσφυγες που έχουν βρει «καταφύγιο» στη χώρα μας φτάνουν περίπου τις 827.000, από τους οποίους υπάρχουν και πολλά παιδιά. Μία βασική παράμετρος που ανακύπτει για τη χώρα μας, καθώς και για άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δέχονται πολλούς αραβόφωνους μετανάστες, είναι το θέμα της εκπαίδευσης. Κι αυτό διότι τα παιδιά αυτά δεν γνωρίζουν καθόλου ελληνικά και αυτό είναι ένα από τα πρώτα πράγματα που πρέπει να γίνει από το νηπιαγωγείο.

Η εκπαίδευση στις πρώτες τάξεις αποτελεί το πιο ουσιαστικό «σκαλοπάτι» για να μάθουν οι μαθητές σωστά τη χρήση της γλώσσας, έτσι ώστε στο μέλλον και στις υπόλοιπες βαθμίδες του σχολείου να μην αντιμετωπίσουν κανένα πρόβλημα. Το βέβαιο είναι ότι υπάρχουν πολλές δυσκολίες ειδικά σε αυτή την περίπτωση όπου τα παιδιά αυτά έχουν έρθει στην Ελλάδα αφήνοντας τη χώρα τους στην οποία μπορεί να έχει γίνει πόλεμος ή να την έχουν καταλάβει οι τρομοκράτες ή για άλλους δύσκολους λόγους (π.χ., οικονομικούς). Σύμφωνα με στοιχεία της UNESCO, για το 2019, σε παγκόσμιο επίπεδο, 1 στα 80 άτομα εκτοπίζεται από τον τόπο του για διάφορους λόγους.¹

Το ίδιο έτος, στη χώρα μας, ο αριθμός των μεταναστών παιδιών που εισήχθησαν στη χώρα ήταν περίπου 70% μεγαλύτερος σε σχέση με το προηγούμενο έτος, το 2018. Γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι ο αριθμός εισερχομένων κυρίως από αραβικές χώρες αυξάνει με γοργούς ρυθμούς και προκαλεί μία σειρά από άλλα προβλήματα για ένα κράτος. Για παράδειγμα, αυξάνονται οι πιέσεις στις ήδη υπερκαλυμμένες δομές στη χώρα (π.χ., στη Λέσβο), καθώς επίσης δημιουργούνται ποικίλα

---

¹ UNESCO, (2019). Περίληψη Παγκόσμιας Έκθεσης Παρακολούθησης της Εκπαίδευσης 2019: Μετανάστευση, Εκτοπισμός και Εκπαίδευση - Χτίζοντας Γέφυρες, όχι Τείχη, Ανακτήθηκε στις 19/02/2020 από https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265996_gre

προβλήματα στην κοινωνία καθώς και στην εκπαίδευση. Όπως επισημαίνεται από στοιχεία του UNCR (2020) από το 2015 μέχρι τις αρχές του 2020 περίπου 118.000 εισήχθησαν στην Ελλάδα, από τους οποίους οι 76.000 προχώρησαν στην ενδοχώρα, ενώ οι υπόλοιπα έμειναν στα νησιά. (UNCHR, 2020)

Λέξεις – Κλειδιά: μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας, προσχολική εκπαίδευση, νηπιαγωγείο, ελληνική γλώσσα, πολύ-πολιτισμικότητα

Κεφάλαιο 1: Έννοιες της Μάθησης σε πολύ-πολιτισμικό Περιβάλλον

1.1 Η Έννοια της Πολύ-πολιτισμικότητας

Οι κοινωνίες σήμερα μετατρέπονται σε πολυπολιτισμικές κι έτσι αναπόφευκτα οι πολίτες είναι βασικό να μάθουν να συμβιώνουν μαζί με άλλους, μέσα σε ένα ετερογενές περιβάλλον. Γι' αυτό πρέπει να καλλιεργηθούν αξίες που αφορούν την πολύ-πολιτισμικότητα, ώστε να μην υπάρχουν προστριβές μέσα σε ένα σύνολο. Κατά συνέπεια, και το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αναπροσαρμόζεται για να εντάξει και παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας.

Ο Γεωργογιάννης (1997) αναφέρει ότι η κοινωνία πρέπει να δίνει τις βασικές αρχές ώστε να αναπτύσσεται και να ενισχύεται ο πλουραλισμός και η πολύ-πολιτισμικότητα στην κοινωνία, αλλά και στην εκπαίδευση. Έτσι προωθείται και η κοινωνική συνοχή, αλλά και τα άτομα μαθαίνουν να δέχονται τις πολιτισμικές και άλλες ιδιαιτερότητες των ομάδων των προσφύγων και με αυτόν τον τρόπο όλοι οι άνθρωποι που ζουν σε μια κοινωνία μαθαίνουν να συνυπάρχουν, χωρίς να δημιουργούνται προβλήματα και, παράλληλα, μένουν μακριά από στοιχεία μίσους και αποξένωσης, όπως είναι ο ρατσισμός, η περιθωριοποίησης και άλλα παρόμοια. (Γεωργογιάννης, 1997)

Η Τσολακίδου τονίζει ότι η συνύπαρξη γηγενών μαθητών με ξένους μαθητές πρέπει να γίνεται σύμφωνα με ένα καλά δομημένο πλάνο, δηλαδή είναι βασικό να υπάρχει μία στρατηγική, διότι έρχονται σε επαφή διαφορετικά άτομα, με διαφορετικά χαρακτηριστικά και γλώσσα και τα οποία πρέπει να αντιμετωπιστούν με τον κατάλληλο τρόπο στο νέο τους περιβάλλον. (Τσολακίδου, 2017) Σε διαφορετική περίπτωση ενδέχεται να προκληθούν άλλες συνέπειες, οι οποίες είναι δυσμενείς για τα παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας, όπως ρατσισμός και άλλα. Αναλυτικότερα, οι μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας, όταν έρχονται στο νηπιαγωγείο, σίγουρα έρχονται αντιμέτωποι με ένα πολιτισμικό «σοκ», λόγω της διαφορετικότητας πολλών πραγμάτων. Το σύγχρονο σχολείο καθώς και ο δάσκαλος πρέπει να μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά αυτά και στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, αλλά και της σωστής ένταξής τους μέσα στο περιβάλλον του σχολείου. Είναι πολύ δύσκολο σήμερα για ένα παιδί που πηγαίνει στο νηπιαγωγείο να μπορεί να αφομοιώσει τόσα πολλά διαφορετικά στοιχεία από τη μια στιγμή στην

άλλη, όπως γλώσσα, ήθη και έθιμα. Τα περισσότερα από αυτά τα παιδιά έχουν αφήσει πίσω τους τη χώρα τους και τις συνήθειές τους και πολλά από αυτά έχουν περάσει από πολλές περιπέτειες μέχρι να καταλήξουν στη χώρα μας. Έτσι σε πολλές περιπτώσεις είναι γεγονός ότι τα παιδιά αυτά είναι ταλαιπωρημένα και κάποια μπορεί να έχουν και ψυχολογικά προβλήματα, δεδομένου ότι είναι δύσκολο να αντιληφθούν ακριβώς τι έχει συμβεί στη ζωή τους ή δεν ξέρουν πώς να διαχειριστούν μια τέτοια κατάσταση. (Νάσκου – Περάκη, 1992)

Η εκπαίδευση αποτελεί σήμερα έναν πρωτεύον ζήτημα για το κράτος, αφού οι κοινωνίες αλλάζουν και έτσι η νέα μάθηση πρέπει να εστιάζεται με βάση αρχές και δεξιότητες της πολύ-πολυτισμικής εκπαίδευσης. Γι' αυτό είναι βασικό να δίνεται προτεραιότητα, ταυτόχρονα και με την εκμάθηση της γλώσσας, και σε αξίες όπως σεβασμός στον άλλον, αλληλοεπίδραση, ανοχή κ.λπ. Μόνο μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον οι μαθητές θα μάθουν από τα πρώτα βήματά τους στο σχολείο βασικές αξίες και έννοιες, όπως δημοκρατία, ίση μεταχείριση, συνεργασία. Όλες αυτές οι αξίες δηλαδή που θα τους ακολουθούν και στα επόμενα βήματα της μαθητικής τους ζωής. Ο νέος τρόπος εκπαίδευσης, έχει ως όραμα έναν κόσμο δημοκρατικό, που δίνει ευκαιρίες για συμμετοχή και εξέλιξη σε όλους σε όλα τα στάδια της κοινωνίας.

1.2 Διαπολιτισμικά Σχολεία

Στον χώρο της εκπαίδευσης πρέπει να υπάρχουν ανάλογα προγράμματα, που θα βασίζονται και πάνω στις ιδιαιτερότητες των προσφύγων, όπως οι γλωσσικές και άλλες διαφορές τους, με στόχο την καλλιέργεια στην ανοχή, στον σεβασμό και στην ύπαρξη του άλλου, ανεξαρτήτως γλώσσας, θρησκείας και άλλων διαφορετικών στοιχείων.

Το σχολείο σήμερα, αναφέρει ο Γεωργογιάννης, πρέπει να διαμορφωθεί και να αποτελεί έναν χώρο που μπορούν να μάθουν μαζί παιδιά που προέρχονται από διαφορετικές χώρες και πολιτισμούς, δίνοντας στα παιδιά το σωστό παράδειγμα και τις βασικές αρχές μιας πολύ-πολυτισμικής κοινωνίας, ώστε να ενισχύουν και τη κριτική σκέψη τους. (Γεωργογιάννης, 2008)

Το σχολείο στη σημερινή εποχή μεταβάλλεται σύμφωνα με τις ανάγκες και τις συγκυρίες της εποχής. Τα παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας μέσα από το χώρο της εκπαίδευσης και μέσα από το

νηπιαγωγείο προσπαθούν να βρουν τρόπους να ενταχθούν σε ένα εντελώς διαφορετικό περιβάλλον, να μάθουν τα ελληνικά, αλλά και να μπορέσουν να προχωρήσουν στη μάθηση. Γι' αυτό και το σχολείο πρέπει να μπορεί να ανταποκριθεί στις νέες απαιτήσεις όπως δημιουργούνται στη χώρα μας. Αυτό μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους: με τη βοήθεια της κοινωνίας, με τη σωστή καθοδήγηση των ιθυνόντων μέσα στο σχολείο, αλλά και με την αμέριστη βοήθεια του δασκάλου και του νηπιαγωγού, που καλείται εν μέρει να έχει και το ρόλο του ψυχολόγου. Τα νήπια, εκτός από τη μάθηση, χρειάζονται και μεγάλη υποστήριξη για να μπορέσουν να μάθουν, κάτι που μπορεί να γίνει μέσα από νέες μεθόδους, όπως διάφορες δραστηριότητες που θα κεντρίσουν το ενδιαφέρον των μικρών παιδιών. Η πολιτεία, επίσης, πρέπει να προωθεί διάφορα προγράμματα που σχετίζονται με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση. (Αβραμίδου, 2014)

Στη σύγχρονη εκπαίδευση προωθούνται νέα προγράμματα μάθησης, που έχουν ως βασική μέριμνα την ανάπτυξη διαπολιτισμικών στοιχείων και την κατάργηση ρατσιστικών φαινομένων ή άλλων τέτοιων παρόμοιων χαρακτηριστικών. Κυρίως η διαπολιτισμικότητα βασίζεται στην αποδοχή του άλλου, στην αλληλοκατανόηση και συνύπαρξη μεταξύ των μαθητών. Το νέο αυτό μοντέλο στην εκπαίδευση, που προωθείται από πολλές χώρες, έχει ως στόχο να δημιουργήσει άτομα με ανοιχτό πνεύμα, που θα μπορούν να αφομοιώνουν το «ξένο» στοιχείο. (Γεωργογιάννης, 2008)

Ο Μάρκου (1996) αναφέρει ότι η διαπολιτισμική εκπαίδευση, για να μπορέσει να εφαρμοστεί, προϋποθέτει να υπάρχουν τουλάχιστον δύο είδη πολιτισμών, θρησκειών ή γλωσσών. Βέβαια πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο διαπολιτισμός δεν αποτελεί ένα αντικείμενο, το οποίο μπορεί να διδαχθεί, αλλά αφορά κυρίως τον τρόπο που αντιμετωπίζονται καταστάσεις «σύγκρουσης» μεταξύ πολιτισμών, γλωσσών κ.λπ. Για παράδειγμα, μέσα στο σχολικό πλαίσιο, μπορεί να δημιουργηθούν τριβές μεταξύ των μαθητών που μιλούν άλλη γλώσσα ή που πιστεύουν σε άλλη θρησκεία. Το βασικό στοιχείο είναι, με βάση τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, να προάγεται η ομόνοια και η αρχή της ισοτιμίας, της αποδοχής, της κατανόησης και της αλληλοβοήθειας μέσα στο σχολείο. (Μάρκου, 1996)

1.3 Ανθρώπινα Δικαιώματα και το Ζήτημα της Εκπαίδευσης

Τα δικαιώματα του κάθε παιδιού, σήμερα, όπως και το δικαίωμα στην εκπαίδευση προστατεύονται με ειδικές ρήτρες από διεθνείς Οργανισμούς. Πιο αναλυτικά, το Δίκαιο που έχει υπογραφεί σε διεθνείς κανονισμούς τονίζει συγκεκριμένα ότι όλα τα παιδιά στον κόσμο έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση και κανένα δεν πρέπει να εξαιρείται, ακόμη κι αν έχει διαφορετικό χρώμα, θρησκεία ή μιλάει άλλη γλώσσα. Έτσι, σήμερα οι κοινωνίες και τα σχολεία έχουν αλλάξει, με βασικό σκοπό να εντάξουν στους κόλπους τους και παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας, τα οποία θα φοιτούν στις τάξεις του σχολείου επί ίσοις όροις με τους υπόλοιπους μαθητές. Γι' αυτό και τα περισσότερα σχολεία σήμερα λειτουργούν με βάση τις νέες αρχές της διαπολιτισμικότητας. Αυτό σημαίνει ότι οι μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας μπορούν να διατηρούν χαρακτηριστικά του πολιτισμού και της χώρας τους, για να μην χάνουν την επαφή με τις ρίζες τους, όμως παράλληλα πρέπει να μάθουν να συμμετέχουν και με τους άλλους μαθητές, καθώς και να εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους, μαθαίνοντας την ελληνική γλώσσα αλλά και τον νέο τρόπο ζωής. (Δαμανάκη, 2007)

Η εκπαίδευση χρειάζεται ένα όραμα που θα εμπνεύσει τους ανθρώπους. Προς αυτή την κατεύθυνση, η UNESCO αναφέρει ότι το σχολείο, ως ένα από τα πιο βασικά όργανα μιας κοινωνίας, έχει ως βασική αποστολή τη μετάδοση της γνώσης, την ανάπτυξη αξιών και δεξιοτήτων των εκπαιδευομένων, στοιχεία δηλαδή που θα δώσουν στους σημερινούς μαθητές όλες τις σωστές βάσεις και αξίες, για να μπορέσουν να ζήσουν και να προκόψουν στο μέλλον σε μία κοινωνία που συμπεριλαμβάνει όλα τα άτομα. (UNESCO, 2007). Οι στρατηγικές γραμμές της UNESCO, πάνω στο θέμα αυτό, συνοψίζουν όλες τις βασικές αρχές για να προσεγγιστεί καλύτερα σήμερα η εκπαίδευση, μέσα από τη διαφορετικότητα, σε ένα περιβάλλον που δίνει ίσες ευκαιρίες χωρίς να αποκλείει κανέναν. (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2007)

Τα μέλη – κράτη της ΕΕ, στο πλαίσιο της Διεθνούς Συμβάσεως για τα Δικαιώματα του παιδιού, πρέπει να συμβάλλουν με τον τρόπο τους για την εφαρμογή των κανόνων, σύμφωνα με τους οποίους η εκπαίδευση είναι για όλα τα παιδιά δωρεάν. Επίσης, στη σύμβαση αναφέρονται και μία σειρά από άλλα στοιχεία για να ενθαρρύνουν τη φοίτηση όλων, ώστε κανένα παιδί να μην εγκαταλείπει τη μάθηση, ενώ παράλληλα λαμβάνονται και τα ανάλογα μέτρα για την τήρηση του σεβασμού και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου. (Ηνωμένα Έθνη, 1989)

Βασικός στόχος είναι η ενσωμάτωση όλων των παιδιών στο εθνικό εκπαιδευτικό σύνολο, που θα μαθαίνουν μαζί με τους γηγενείς μαθητές, ενώ παράλληλα προβλέπονται και μαθήματα επιπλέον στήριξης για μαθητές που πρέπει να μάθουν τη γλώσσα στη χώρα υποδοχής. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνουν οι Mason και Orcutt (2019), όλα τα κράτη, αλλά και οι διεθνείς οργανισμοί πρέπει να μεριμνούν για να βοηθούνται τα παιδιά όλου του κόσμου στην μάθηση, κάτι που όπως λένε θα έχει κι άλλα οφέλη, όπως είναι η σταθερότητα και η ειρήνη στις κοινωνίες. (Mason και Orcutt, 2019)

Στην Ελλάδα, υπάρχει νόμος του 2019 (Ν. 4636/2019²), που αφορά θέματα προσφύγων, όπως η προστασία τους, η ένταξή τους στην εκπαίδευση και ότι είναι υποχρεωτική. Στο νόμο αυτό, επιπλέον, προβλέπονται και μία σειρά από διευκολύνσεις για τους μετανάστες, σε περίπτωση που τους λείπουν κάποια δικαιολογητικά και άλλα έγγραφα για την εγγραφή τους στο σχολείο.

---

² Νόμος 4636/2019. Περί Διεθνούς Προστασίας και άλλες διατάξεις. ΦΕΚ 169 /01-11-2019, Άρθρα 28, 51, 52

Κεφάλαιο 2: Η διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας σε Παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας στο Νηπιαγωγείο

2.1 Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας ως ξένης/δεύτερης γλώσσας

Η γλώσσα αποτελεί το θεμέλιο της κοινωνίας και της επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων. Χωρίς αυτή καμία κοινωνία δεν μπορεί να προχωρήσει, αλλά και οι άνθρωποι δεν μπορούν να εκφράσουν τις απόψεις, τα συναισθήματά τους, αλλά και δεν μπορούν να μάθουν στο σχολείο. Γι' αυτό τα παιδιά είναι αναγκαίο να μαθαίνουν τα ελληνικά, από τη στιγμή που έρχονται στη χώρα μας, ώστε να μπορούν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα μαζί με τους Έλληνες μαθητές. Έτσι, η διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας είναι το βασικό «εργαλείο», που θα βοηθήσει τα παιδιά στο σχολείο, στις κοινωνικές επαφές, αλλά και στην πρόδο τους σε πολλούς τομείς. (Αθανασίου, 2001)

Για να μπορέσουν παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας να ενταχθούν σε ένα νέο εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά και σε μια καινούργια κοινωνία, πρέπει να μάθουν καλά να χειρίζονται σωστά τη γλώσσα της χώρας στην οποία έχουν μεταναστεύσει. Πολλές έρευνες έχουν γίνει για το συγκεκριμένο ζήτημα, οι οποίες υποστηρίζουν ότι η εκμάθηση της ελληνικής είναι ένα πολύ βασικό στοιχείο για τα παιδιά αυτά, διότι σε διαφορετική περίπτωση δεν μπορούν να προχωρήσουν ούτε στο σχολείο, αλλά ούτε και να νιώσουν ισότιμα μέλη μιας κοινωνίας.

Δηλαδή η εκμάθηση της γλώσσας πρέπει να είναι η βασική προτεραιότητα, ειδικά για μαθητές που σκοπεύουν να μείνουν για ένα μεγάλο χρονικά διάστημα ή για πάντα στη χώρα μας. Κάτι που θα τους βοηθήσει στην πλήρη ένταξή τους, όπως στην εργασία, στις σχέσεις, καθώς και σε όλη τους τη διαμονή. Το 2014, η Αβραμίδου υποστήριξε ότι το σχολείο είναι ένας από τους βασικούς τομείς μιας κοινωνίας και στην περίπτωση των μεταναστών παίζει μεγάλο ρόλο, για το αν θα βοηθηθούν οι μαθητές στην ένταξή τους. Επισημαίνει, επίσης, ότι πολλά παιδιά δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στο σχολείο, γιατί γνωρίζουν ότι έτσι θα μπορέσουν να εγκλιματιστούν καλύτερα στη νέα τους κοινωνία. (Αβραμίδου, 2014)

Σε όλη αυτή τη δύσκολη περίοδο της ένταξης των παιδιών αυτών στο νέο τους περιβάλλον, ο δάσκαλος έχει ένα πολύ βασικό ρόλο για την καλύτερη ένταξή τους, όπως σημειώνουν οι Σκούρτου και Κούρτη – Καζούλλη, 2015. Για να μπορούν οι εκπαιδευτικοί όμως να φέρουν

σωστά εις πέρας το έργο τους, πρέπει να είναι και οι ίδιοι σωστά εκπαιδευμένοι και να είναι ενήμεροι για θέματα και προγράμματα που αφορούν στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Η επιμόρφωσή τους πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από την εκάστοτε πολιτεία, ώστε να γνωρίζουν πώς να συμπεριφερθούν σε μια πολύ-πολιτισμική τάξη. (Σκούρτου και Κούρτη-Καζούλλη, 2015).

Για το θέμα αυτό, σύμφωνα με τη Σκούρτου (2015), η εκπαιδευτική παρέμβαση πρέπει να δίνει μεγάλη έμφαση στην καλύτερη κατασκευή νοημάτων για τα παιδιά, ιδιαίτερα για τα παιδιά που βρίσκονται στο νηπιαγωγείο. Υπό αυτή την έννοια, πρέπει να δίνονται στα παιδιά οι κατάλληλες έννοιες με το σωστό τρόπο (π.χ., μέσα από παραμύθια και άλλα), ώστε να αφομοιώσουν σωστά την ελληνική γλώσσα για να μην έχουν αργότερα προβλήματα στην υπόλοιπη εκπαίδευσή τους. (Σκούρτου, 2015).

Σε έρευνα που έγινε από τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, το έτος 2018, διαπιστώθηκε ότι η πρόσβαση στην εκπαίδευση κατά κάποιον τρόπο βοήθησε τα παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας να αναπτύξουν και τις κοινωνικές τους σχέσεις και την αλληλοεπίδρασή τους με ντόπιους μαθητές και να νιώσουν καλύτερα, όπως δήλωσε το 84% των μαθητών, που διαμένουν σε δομές φιλοξενίας στη χώρα μας. Παράλληλα οι μαθητές είπαν ότι το σχολείο τους βοήθησε στην ανάπτυξη καλύτερων σχέσεων με άλλα παιδιά. (ΔΟΜ, 2018)

2.2 Στόχοι της Διδασκαλίας της Ελληνικής

Ένας από τους πιο βασικούς στόχους στην εκμάθηση της ελληνικής στο νηπιαγωγείο για τα παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας είναι η σωστή μάθηση της γλώσσας στη χώρα υποδοχής, δηλαδή στην προκειμένη περίπτωση στην Ελλάδα. Ο βασικότερος λόγος είναι για να μπορέσουν τα παιδιά να εγκλιματιστούν από το νηπιαγωγείο στη χρήση της, έτσι ώστε να μπορέσουν να ακολουθήσουν και τις επόμενες τάξεις του σχολείου, αλλά και να έχουν καλύτερη επικοινωνία και αντίληψη της νέας τους κοινωνικής πραγματικότητας. Κι αυτό διότι και μέσα στο σχολείο, αλλά και στις συναναστροφές τους στην κοινωνία, τα παιδιά ακούν ελληνικά. (Τοκατλίδου, 2003). Εκτός μόνο μέσα στο σπίτι τους και στην οικογένειά τους, που πολλοί συνεχίζουν ακόμη να μιλούν τη μητρική τους γλώσσα. Για να ενταχθούν οι μαθητές πλήρως στον νέο τρόπο ζωής τους πρέπει οπωσδήποτε να μάθουν να μιλάνε σωστά την

ελληνική γλώσσα. Γι' αυτό, η ελληνική γλώσσα πρέπει να διδάσκεται με ένα πλάνο και με συγκεκριμένες μεθόδους, ώστε οι μαθητές να τη μαθαίνουν σωστά. Στο νηπιαγωγείο κάτι τέτοιο είναι πιο εύκολο να γίνει μέσα από τα παιχνίδια, την ευχάριστη ατμόσφαιρα, με τραγούδια, παραμύθια, αλλά και άλλες δραστηριότητες. (Καμαρούδης, 2015).

Το θέμα αυτό έχει ανακύψει από μία σειρά ερευνών που έχουν γίνει κατά καιρούς, οι οποίες αποδεικνύουν ότι η γνώση της ελληνικής είναι αναγκαία για τα παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας και περισσότερο για αυτά που οι γονείς τους σχεδιάζουν να μείνουν για πολλά χρόνια στον τόπο μας. Η συμβολή της μάθησης της γλώσσας, για την Ζολώτα (2010) είναι το ίδιο πολύ σημαντική, όσο και η κοινωνική ενσωμάτωσή τους στο νέο σύνολο της κοινωνίας. Είναι ένα στοιχείο, που δεν του προσφέρει μόνο μία παροδική βοήθεια τον πρώτο καιρό που έχουν βρεθεί στην πατρίδα μας, αλλά είναι ένα βασικό εφόδιο που θα τους βοηθήσει σε όλη τη ζωή και την εξέλιξή του στην Ελλάδα. (Ζολώτα, 2010)

Επίσης υπάρχει σε κάποιες περιπτώσεις και πρόβλημα με τους γονείς των παιδιών μεταναστών, ειδικά των γονιών που δεν γνωρίζουν τη νέα γλώσσα. Σε αυτές τις περιπτώσεις έχουν πολλά προβλήματα κυρίως πρακτικά στην καθημερινότητά τους και δεν μαθαίνουν εύκολα θέματα που αφορούν στην εκπαίδευση των παιδιών τους και πώς μπορούν να τα βοηθήσουν. Όταν τα παιδιά είναι μικρά και πρέπει να ενταχθούν στο νηπιαγωγείο οι γονείς είναι καλό να είναι σε συνεχή επαφή με τον εκπαιδευτικό, όμως αυτό δεν μπορεί να επιτευχθεί αν δεν γνωρίζουν την ελληνική ή αν έχουν μόνο στοιχειώδεις γνώσεις. Έτσι και οι δάσκαλοι, από την πλευρά τους, δεν μπορούν να έχουν καλή επικοινωνία με τους γονείς και να τους κατευθύνουν σωστά, όπως για το πώς μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά τους στο σπίτι. Αναγκαστικά, η επαφή των δύο αυτών πλευρών είναι τελείως επιφανειακή, οπότε δεν μπορούν να έχουν μία πλήρη συνεννόηση και συνεργασία για το καλό των παιδιών. Γι' αυτό το λόγο, όταν δηλαδή υπάρχει έλλειψη συνεννόησης και επικοινωνίας μεταξύ δασκάλων και γονιών, τα παιδιά μπορεί να χάσουν πολλές ευκαιρίες στη μάθηση, οι οποίες όμως σε διαφορετική περίπτωση θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν με τη σωστή βοήθεια κι έτσι τα παιδιά θα μπορούσαν να προχωρήσουν πιο εύκολα στο σχολείο. (Χατζηδάκη, 2007)

Επιπλέον, πρέπει να επισημανθεί ότι η ελληνική γλώσσα είναι μία δύσκολη γλώσσα και η εκμάθησή της έχει ιδιαίτερες απαιτήσεις. Για

παράδειγμα, περιέχει δύσκολη γραμματική, συντακτικό κλπ., και όσον αφορά το νηπιαγωγείο είναι δύσκολη και η προφορά των λέξεων. Υπάρχουν στην ελληνική στοιχεία που δημιουργούν βασικά προβλήματα, στο φωνολογικό και μορφολογικό στοιχείο μεταξύ άλλων. Έτσι ο εκάστοτε δάσκαλος, σύμφωνα με τον Μήτση (1998) πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τις δυσκολίες αυτές και να ξέρει για παράδειγμα πώς μπορεί να μάθει ένα παιδί να προφέρει τις λέξεις σωστά, ιδιαίτερα στο νηπιαγωγείο. Αργότερα, βέβαια, στις επόμενες τάξεις του σχολείου υπεισέρχονται και άλλα βασικά ζητήματα, τα οποία θα πρέπει να επιλυθούν, όπως είναι θέματα γραμματικής (π.χ., χρόνοι της γραμματικής), συντακτικού και άλλα. (Μήτσης, 1998)

2.3 Η Πολύτιμη Βοήθεια του Νηπιαγωγού

Ο εκπαιδευτικός στη σημερινή κοινωνία έχει να αντιμετωπίσει πολύ μεγάλες προκλήσεις, ιδιαίτερα όταν καλείται να διδάξει σε τάξεις που συμπεριλαμβάνουν και μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας. Το έργο τους σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ως εύκολο, κι αυτό διότι έχουν να αντιμετωπίσουν μία σειρά από καταστάσεις δύσκολες και διαφορετικές κάθε φορά. Τα προβλήματα που μπορεί να προκύψουν, και τα οποία καλείται να επιλύσει ο νηπιαγωγός με τον κατάλληλο τρόπο, στο νηπιαγωγείο είναι μεγάλα, όπως γλωσσικά, ψυχολογικά, πολιτισμικά. Γι' αυτό είναι πολύ σημαντικός και ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου του, αλλά πρέπει να έχει και την ανάλογη εκπαίδευση, να είναι γνώστης των πραγμάτων και των εξελίξεων που συμβαίνουν στον κόσμο. Πρέπει να μπορεί να προσαρμόζεται πρώτα ο ίδιος ο δάσκαλος εύκολα σε διαφορετικές συνθήκες (π.χ., κοινωνικές) να αποδέχεται και να αντιλαμβάνεται ότι κάθε παιδί έχει αντιμετωπίσει πολλά και δύσκολα προβλήματα στο μακρύ ταξίδι του μέχρι να φτάσει μέχρι τη χώρα μας. (Μοσχονάς, 2003).

Κατά συνέπεια, οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των παιδιών και των δασκάλων πρέπει να είναι σχέσεις εμπιστοσύνης, αλλά και να δέχονται εκατέρωθεν τις διαφορές που μπορεί να υπάρχουν σε κάθε επίπεδο. Αν και τα παιδιά σε αυτή την ηλικία δεν είναι εύκολο να αντιληφθούν ορισμένα πράγματα, ωστόσο ο δάσκαλος με τον τρόπο του μπορεί να συμβάλλει σε αυτό. Έτσι δημιουργείται και ένα καλό κλίμα μάθησης μέσα στην τάξη και γίνονται πιο εύκολα κατανοητά τα λεγόμενα του δασκάλου. Επιπλέον, ο εκπαιδευτικός πρέπει να βοηθά σε κάθε στάδιο τους μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας, δίνοντάς τους

μεγαλύτερη βοήθεια εκεί που το χρειάζονται. (Χρησίδου – Λιοναράκη, 2002)

Σύμφωνα με σχετικές έρευνες που έχουν γίνει στη χώρα μας πάνω στο εν λόγω θέμα, προκύπτει ότι οι δάσκαλοι σε κάποιες περιπτώσεις δεν είναι πλήρως καταρτισμένοι πάνω σε διάφορα θέματα που μπορεί να προκύπτουν μέσα σε μία διαπολιτισμική τάξη. (Παπαχρήστος, 2011). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται από τη UNICEF, 7/10 δασκάλους πιστεύουν ότι οι Έλληνες εκπαιδευτικοί δεν είναι πλήρως εκπαιδευμένοι για να διδάξουν σε ένα τέτοιο σχολικό περιβάλλον. (UNICEF, 2001). Βέβαια, για πολλούς υπάρχει η θέληση να αναπτύξουν περισσότερο τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους, μέσα από επιπλέον προγράμματα εκπαίδευσης, ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν με το σωστό τρόπο στα καθήκοντά τους. Άλλωστε και η σύγχρονη εποχή αλλά και οι μεταναστευτικές ροές επιβάλλουν αναπροσαρμογές στην εκπαίδευση, ακόμη και για τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι δεν πρέπει να παραμένουν προσκολλημένοι σε μεθόδους τους παρελθόντος, που δεν μπορούν πλέον να προσφέρουν τίποτε στη σύγχρονη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Επιπλέον, σε έρευνα της Κόσσυβα, που πραγματοποιήθηκε το 2014, αναφέρεται ότι οι εκπαιδευτικοί στη χώρα μας πιστεύουν ότι οι γλώσσες της Δύσης είναι πιο χρήσιμες, απ' ό,τι είναι για παράδειγμα οι δυτικοευρωπαϊκές. Σε μία έρευνα που διεξήχθη στον Βόλο, αποδείχθηκε ότι μαθητές που δεν έχουν καταγωγή από τη χώρα μας νοούνται ως αγγλόγλωσσοι. Κάτι όμως που δεν ισχύει και φυσικά δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αλλά είναι ένα στοιχείο όπως διευκρινίζει η Τσολακίδου (2005) το οποίο, με τον έναν ή τον άλλον βαθμό, εντείνει το φαινόμενο της απομάκρυνσης, του ρατσισμού και της περιθωριοποίησης μέσα στο περιβάλλον ενός σχολείου. (Τσολακίδου, 2005).

Πολλοί νηπιαγωγοί, άλλωστε, δηλώνουν, όπως αναφέρει η Μιχτοπούλου (2016) ότι η διαφορετική κουλτούρα που μπορεί να υπάρχει ανάμεσα σε μαθητές σε μια τάξη στα νήπια, δεν αποτελεί σημαντικό εμπόδιο για την ομαλή ένταξη και προσαρμογής τους στις πρώτες τάξεις του σχολείου. Όπως διαπιστώθηκε μέσα από την έρευνά της, που διεξήχθη το 2016, τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν παιδιά στα νήπια ήταν κυρίως κοινωνικά που δεν ήταν και πρωτεύουσας σημασίας. Συμπεραίνει ότι γι' αυτό μπορεί να παίζει βασικό ρόλο το κλίμα που δημιουργείται σε σχολεία υποδοχής, αλλά και ο ρόλος των δασκάλων, οι οποίοι προσπαθούν να δημιουργήσουν ένα ζεστό και υγιές κλίμα για τα μικρά παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας. (Μιχτοπούλου, 2016) Άλλωστε, όπως αναφέρεται και στον Οδηγό Νηπιαγωγού (2006), ο κάθε

δάσκαλος ιδιαίτερα σε αυτές τις τάξεις στο σχολείο πρέπει να δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο κλίμα που δημιουργεί μέσα στην τάξη, αλλά και στην καλλιέργεια βασικών αξιών, όπως συμμετοχή, ομαδικότητα, φιλία και άλλα, που ενισχύουν την ομαλή ενσωμάτωση των ξένων παιδιών. Κάτι που είναι και πολύ σημαντικό για να λειτουργήσουν ομαλά και χωρίς προβλήματα (π.χ., ρατσισμού και μη αποδοχής) ξένων μαθητών. (Οδηγός Νηπιαγωγού, 2006) Βέβαια, αν και μπορεί να δημιουργείται ένα θερμό κλίμα, ωστόσο δεν παύουν να υπάρχουν βασικά προβλήματα, όπως αντίληψης, επικοινωνίας και κατανόησης, τα οποία όμως με τις κατάλληλες μεθόδους και χειρισμούς μπορούν να ξεπεραστούν, μέσα από ευχάριστες δραστηριότητες, όπως παιχνίδια, παραμύθια, ζωγραφιές και άλλα. (Ντολιοπούλου, 2002)

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση, για κάποιους εκπαιδευτικούς δεν είναι μία εύκολη υπόθεση. Αντίθετα, σε πολλές περιπτώσεις οι ίδιοι δυσκολεύονται να παραθέσουν σε μια σύνθετη και πολύ-πολυτισμική τάξη, με αποτέλεσμα το έργο τους να καθίσταται ιδιαίτερα σύνθετο. Όπως αναφέρει η Τσολακίδου (2005), αρκετοί δάσκαλοι πιστεύουν ότι η διαπολιτισμικότητα θα μπορούσε να αποτελεί ένα διαφορετικό μάθημα και να διδάσκεται σε ξεχωριστές τάξεις για τα παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας. Επίσης, αρκετοί από αυτούς παραδέχθηκαν ότι δεν είναι ιδιαίτερα εξοικειωμένοι με τέτοιες σύνθετες τάξεις, διότι δεν έχουν μάθει ή διδαχθεί τρόπους που μπορούν να συμπεριφέρονται ή δεν έχουν λάβει μέρος σε ανάλογα σεμινάρια, ώστε να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους πάνω στο θέμα και, κατά συνέπεια, να μπορέσουν να ανταποκριθούν σωστά στο ρόλο τους. Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό ότι κάποιοι εκπαιδευτικοί, ακόμη και σήμερα, μετά από όλες αυτές τις μεταβολές που έχουν επέλθει στην κοινωνία, αλλά και στην εκπαίδευση πιο συγκεκριμένα, δεν νιώθουν έτοιμοι να αναλάβουν τη διαχείριση μιας διαπολιτισμικής τάξης. (Τσολακίδου, 2005).

Υπάρχουν και περιπτώσεις, όπως τονίζουν οι Γκόβαρης, Σκούρτου, και Βρατσάλης (2004), που η παιδεία δεν προωθεί τις διαπολιτισμικές αρχές, κάτι που δυσχεραίνει την ένταξη μαθητών μεταναστευτικής βιογραφίας στο σχολείο. Και αυτό διότι υπάρχουν προκαταλήψεις από το παρελθόν και ρατσισμός, που σε κάποιες περιπτώσεις δεν έχουν ακόμη εκλείψει. Έτσι, πολλές φορές ξένοι μαθητές, αντί να δίνουν βαρύτητα στο μάθημα και στις δραστηριότητες που χρησιμοποιούνται στο νηπιαγωγείο για την εκμάθηση της γλώσσας, μένουν στο περιθώριο του σχολείου. Όλα αυτά είναι στοιχεία που πρέπει

να καταπολεμηθούν ιδιαίτερα στη σημερινή εποχή, που η εκπαίδευση έχει σύνθετη διάσταση. (Γκόβαρης, Σκούρτου και Βρατσάλης, 2004)

Αρκετοί ερευνητές επίσης τονίζουν και το θέμα της μητρικής γλώσσας, που φαίνεται να είναι ένα βασικό ζήτημα για τα μικρά παιδιά κυρίως, κι αυτό διότι εκτός του ότι η γλώσσα της χώρας τους είναι η μόνη γλώσσα η οποία γνωρίζουν, ακόμη και όταν έρθει στη χώρα μας, πολλές οικογένειες προσφύγων συνεχίζουν μέσα στο σπίτι τους να χρησιμοποιούν τη δική τους γλώσσα και όχι τα ελληνικά. Το γεγονός αυτό, όπως τονίζουν οι Mason and Orcutt (2019) δεν τα βοηθά ώστε να απεξαρτηθούν (όχι εντελώς, αλλά τουλάχιστον κατά ένα μεγάλο ποσοστό) από τη δική τους γλώσσα, ώστε να μάθουν σωστά και γρήγορα την ελληνική γλώσσα. Κάτι τέτοιο αδιαμφισβήτητα θα βοηθούσε πολύ στην πλήρη εξοικείωσή τους με τα ελληνικά και, κατ' επέκταση, τα παιδιά θα μπορούσαν να επικοινωνήσουν πιο εύκολα στο σχολείο, αλλά και στην κοινωνία. (Mason and Orcutt, 2019). Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν και γονείς, οι οποίοι επειδή θέλουν να έχουν καλή επικοινωνία με τα σχολείο που φοιτούν τα παιδιά τους, καταβάλλουν ιδιαίτερες προσπάθειες ώστε να μάθουν γρήγορα την ελληνική γλώσσα.

Βέβαια, υπάρχουν και οι περιπτώσεις, όπως επισημαίνει η Φραγκουδάκη (2004), όπου το εκπαιδευτικό ίδρυμα παρακάμπτει το γεγονός ότι κάποιοι μαθητές δεν κατέχουν καλά τη γλώσσα και αντιμετωπίζουν όλους τους μαθητές (γηγενείς και μεταναστευτικής βιογραφίας) με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Έτσι, όμως, είναι γεγονός ότι καταδικάζει -θα λέγαμε- κατά ένα μεγάλο ποσοστό τους μαθητές που υστερούν στη γλώσσα, γιατί μπορεί να έχουν φτάσει πρόσφατα στη χώρα μας. (Φραγκουδάκη, 2002-2004).

Το σχολείο, όμως, σήμερα, πρέπει να έχει διαφορετικό ρόλο απ' ό,τι τα παλιότερα χρόνια και να κάνει χρήση διαφόρων δραστηριοτήτων για να μάθουν τα παιδιά την ελληνική γλώσσα, αλλά και να σέβονται τη διαφορετικότητα. Το μίσος πρέπει να είναι περιττό και η βαρύτητα πρέπει να δίνεται στις ασχολίες των παιδιών και στην κύρια εκπαίδευση. (Μπερερής, 2001)

Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι τάξεις που είναι σύνθετες και συμπεριλαμβάνουν και ξένους μαθητές αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα σε σχέση με τη διγλωσσία των μαθητών. Πάνω σε αυτό το θέμα ο Dinas και η Stamou διεξήγαγαν μία έρευνα, το 2009, σύμφωνα με την οποία φάνηκε ότι οι δίγλωσσοι μαθητές, αν και αντιμετωπίζουν κάποια προβλήματα, ωστόσο μπορούν αν θέλουν να έχουν καλές

επιδόσεις στο σχολείο σε σχέση πάντα με τους μαθητές που γνωρίζουν μόνο τη μητρική τους γλώσσα. Κι αυτό ιδιαίτερα σε τάξεις του νηπιαγωγείου, που οι μικροί μαθητές δεν είναι αναγκαίο να έχουν ιδιαίτερες γνώσεις μιας γλώσσας. (Dinas, 2009)

Κεφάλαιο 3: Δραστηριότητες για την Εκμάθηση στο Νηπιαγωγείο

3.1 Μάθηση και Δράσεις

Σε αυτή την ηλικία, που είναι και ιδιαίτερα ευαίσθητη η μάθηση είναι καλύτερα να γίνεται μέσα από παιχνίδια και άλλες παρόμοιες δραστηριότητες και όχι με τον παραδοσιακό και συμβατικό τρόπο της διδασκαλίας. Κι αυτό διότι τα παιδιά σε αυτή την ηλικία μαθαίνουν καλύτερα με τον προφορικό λόγο παρά με τον γραπτό. (Harris, Golinkoff and Hirsh – Pasek, 2011).

Στο νηπιαγωγείο, για παράδειγμα, τα μικρά παιδιά μαθαίνουν καλύτερα και γρηγορότερα μέσα από βιωματικές ενέργειες, εξερευνώντας το περιβάλλον και τους κώδικες επικοινωνίας. Για παράδειγμα, η αντιστοίχιση μιας λέξης ή έννοιας με διάφορα πράγματα που μπορούν να αγγίξουν και να δουν είναι πολύ βασική. Με αυτόν τον τρόπο, άλλωστε, τα παιδιά αυτής της ηλικίας μαθαίνουν κυρίως μέσω των αισθήσεων, της παρατήρησης και μέσω των παιχνιδιών. Κι αυτό διότι δεν είναι ακόμη σε θέση, ή δεν έχουν ακόμη την ηλικιακή ωριμότητα που χρειάζεται ώστε συνειδητά να διδάσκονται την ελληνική. Γι' αυτό και δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στο νηπιαγωγείο σε διάφορες δραστηριότητες, που τα βοηθούν να μαθαίνουν τη γλώσσα αυθόρμητα και μέσα από φυσικούς τρόπους, αλλά και μέσα από ενέργειες που τους αρέσουν, όπως τραγούδια, παραμύθια και ιστορίες που αγαπούν. Είναι αλήθεια ότι ο εγκέφαλος των παιδιών σε αυτή την ηλικία απορροφά τα πάντα εύκολα και αβίαστα. Κατά συνέπεια, η γλωσσική εκμάθηση σε αυτή την ηλικία έχει κάποια οφέλη, όπως η εκμάθηση της καλύτερης προφοράς των λέξεων για παράδειγμα. (Hunt, Powell, Lindsay and Muijs, 2005).

3.2 Εγχειρίδια Γλώσσας

Τα εγχειρίδια, ως στοιχεία πολυπολιτισμικότητας, που χρησιμοποιούνται για την εκμάθηση των ελληνικών σε μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας έχουν επιλεγεί από το κράτος με στόχο την προώθηση της γλώσσας, αλλά και την αλληλοεπίδραση των μαθητών, ώστε να κατανοήσουν καλύτερα το νέο τους περιβάλλον και τη νέα τους πραγματικότητα. Αναλυτικότερα, τα κείμενα αυτών των εγχειριδίων είναι διαμορφωμένα έτσι ώστε να προβάλλουν στοιχεία ενός πολιτισμού, παράδοσης, ταυτότητας και άλλα. Κύριο μέλημα είναι ο μαθητής, παράλληλα με την εκμάθηση της γλώσσας, να εμπλέκεται και σε μία σειρά από δραστηριότητες που προωθούν το σεβασμό και την υιοθέτηση και ξένων στοιχείων, ώστε να μάθουν να σέβονται αλλά και να επικοινωνούν με τον πλησίον τους.

Τα κείμενα που αποτελούν το βασικό περιεχόμενο αυτών των εγχειριδίων έχουν δημιουργηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να προβάλλουν σημαντικά στοιχεία της παράδοσης, της ταυτότητας της χώρας, αλλά παράλληλα να αποτελούν και ένα βασικό κανάλι επικοινωνία με ολόκληρη την κοινότητα σε παγκόσμιο επίπεδο. Δηλαδή, τα προγράμματα αυτά, όπως είναι για παράδειγμα όσα αναφέρονται στη χρήση και εκμάθηση της γλώσσας έχουν ως βασικό σκοπό, εκτός από την εκμάθησή τους, το κάθε παιδί να μαθαίνει παράλληλα να σέβεται την ξένη γλώσσα, αλλά και να αλληλοεπιδρά με τους άλλους μαθητές, συμβιώνοντας αρμονικά μαζί τους. Επίσης, μέσα από την εκμάθηση της ελληνικής από δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο, οι μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας μαθαίνουν και άλλα στοιχεία για τη νέα χώρα τους, όπως την ιστορία, τον πολιτισμό της, εορτές και άλλα βασικά στοιχεία της.

3.3 Νήπια και Δραστηριότητες

Στις τάξεις του νηπιαγωγείου μπορούν να χρησιμοποιηθούν πολλές ασκήσεις ευχάριστες και άλλες δραστηριότητες που σχετίζονται με μύθους, τέχνη, γιορτή, μουσική και άλλα, ώστε τα παιδιά να μαθαίνουν ευχάριστα και εποικοδομητικά την ελληνική γλώσσα. Κι αυτό διότι μαζί

με τη μάθηση των ελληνικών, τα παιδιά πρέπει να μάθουν, αλλά και να εκτιμήσουν την ιστορία και τον πολιτισμό της χώρας μας. Παράλληλα, βέβαια, και τα ελληνόπουλα είναι βασικό να ακούσουν αλλά και να μάθουν για στοιχεία άλλων πολιτισμών, μέσα από τις βιογραφίες των παιδιών μεταναστευτικής βιογραφίας. Αξίζει να αναφερθεί, για παράδειγμα, ότι σε πολλές κοινωνίες, η μουσική αποτελεί ένα βασικό στοιχείο της ζωής και δίνει τον παλμό της καθημερινότητάς τους. Έτσι, για ένα παιδί που προέρχεται από μία χώρα της Αφρικής, για παράδειγμα, θα ήταν περίεργο να ζει σε μια καθημερινότητα που δεν υπάρχει καθόλου το μουσικό στοιχείο, κι αυτό διότι έχει μεγαλώσει με αυτόν τον τρόπο και, κατά συνέπεια, η μουσική αποτελεί ένα βασικό στοιχείο της ιστορίας της χώρας τους και της πολιτιστικής του ταυτότητας. Με αυτόν τον τρόπο τα παιδιά μαθαίνουν και για σημαντικά στοιχεία διαφόρων πολιτισμών. (UNICEF, 1990).

Ωστόσο, σε αυτές τις τάξεις του σχολείου είναι προτιμότερο να προωθούνται, όπως αναφέρουν εκπαιδευτικοί, οι προφορικές δραστηριότητες, γιατί τα παιδιά αυτά είναι ακόμη πολύ μικρά και έτσι μπορούν να μάθουν καλύτερα, χωρίς να χρειάζεται να χρησιμοποιήσουν το γραπτό λόγο. Γι' αυτό κι οτιδήποτε δραστηριότητες γίνονται στα νήπια δεν πρέπει να είναι ιδιαίτερα απαιτητικές, ώστε να μπορούν να μάθουν και να αποδώσουν πιο εύκολα. Σε κάθε περίπτωση, οι προφορικές θεματικές είναι πιο εύκολες από τις γραπτές ασκήσεις κ.λπ. Όπως, άλλωστε, έχει επισημάνει και ο Cummins, το 2005, αρκετοί νηπιαγωγοί συμφωνούν ότι οι μαθητές αν και μπορεί να έχουν κάποιες δυσκολίες στην εκμάθηση της ξένης γλώσσας (π.χ., ελληνικά) σε πιο σύνθετα θέματα (π.χ. γραφή), ωστόσο δείχνουν πολύ μεγαλύτερη ευχέρεια στις προφορικές ασκήσεις. (Cummins, 2005)

Επιπλέον, στο νηπιαγωγείο μπορούν να χρησιμοποιηθούν ποικίλες δραστηριότητες για τα μικρά παιδιά, που θα τραβήξουν το ενδιαφέρον τους και θα εξάψουν τη φαντασία τους. Για παράδειγμα το εκπαιδευτικό Υλικό από το «έλα», του xenios zeus το οποίο είναι ένα πρόγραμμα Erasmus με τίτλο: “Managing the refugee and migrant flows through the development of educational and vocational frames for children and adults” (016-1-EL01-KA201-023512) προσφέρει πολλά στοιχεία για τους δασκάλους, και πώς μπορούν να αξιοποιήσουν το εκπαιδευτικό υλικό στην τάξη για την γρηγορότερη εκμάθηση της γλώσσας. Βέβαια, το υλικό αυτό είναι καθόλα συμβολικό, αλλά μπορεί να στηριχθεί σε αυτό ο δάσκαλος και να δημιουργήσει ένα πολύ ωραίο περιβάλλον για δραστηριότητες για τα νήπια. Άλλωστε, ένα φιλόξενο και ζεστό

περιβάλλον μπορεί να προσφέρει μεγαλύτερα οφέλη για τους μικρούς μαθητές. Το βασικό στοιχείο είναι μέσω των διαφόρων δραστηριοτήτων που θα χρησιμοποιήσει ο δάσκαλος να μπορέσουν τα παιδιά να εξερευνήσουν, αλλά και να μάθουν τη γλώσσα, τον πολιτισμό και άλλα στοιχεία της νέας τους κοινωνίας. Ανάλογα και με τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των παιδιών στην τάξη, ο δάσκαλος μπορεί να επιλέξει τις δραστηριότητες εκείνες που πιστεύει ότι θα έχουν καλύτερα οφέλη για τα παιδιά. (Ζολώτα, 2010).

Σε αυτό το σημείο πρέπει να ειπωθεί ότι το υλικό που προσφέρεται από αυτή την ιστοσελίδα δημιουργήθηκε κατά κύριο λόγο για την καλύτερη εξοικείωση των νηπίων με τη γλώσσα και τον πολιτισμό της χώρας μας. Για παράδειγμα, υπάρχει ένας συγκεκριμένος οδηγός καλωσορίσματος (Ντίνας, 2017. Xenios Zeus), με τον οποίο ο δάσκαλος μπορεί να καλωσορίσει τους νέους μαθητές στην τάξη. Σε πολλά στοιχεία που αναφέρονται στον οδηγό υπάρχουν σημεία σύνδεσης του πολιτισμού της χώρας μας (που αποτελεί τη χώρα υποδοχής για τους μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας), αλλά και στοιχεία από τον δικό τους πολιτισμό. Όπως παιδιά που έχουν έρθει από τη Συρία μαθαίνουν π.χ., για τα αρχαία της Παλμύρας ή βλέπουν αντίστοιχες φωτογραφίες στην τάξη. Το εκπαιδευτικό υλικό που χρησιμοποιείται μπορεί να έχει ήχο, εικόνα, φωτογραφίες ή και γραπτό κείμενο, ώστε οι μικροί μαθητές να αρχίσουν να εξοικειώνονται καλύτερα. Έτσι, άλλωστε, αυξάνουν και τις πιθανότητες να μάθουν πιο γρήγορα και πιο εύκολα την ελληνική. Το υλικό αυτό συμπεριλαμβάνει διάφορα θέματα και ο δάσκαλος μπορεί να επιλέξει τι θα χρησιμοποιήσει στην τάξη. Το υλικό αυτό στοχεύει να δώσει την ευκαιρία στα παιδιά να αναπτύξουν τις ιδέες και τα συναισθήματά τους, να μάθουν να συνδέουν τους δύο πολιτισμούς, να σέβονται, καθώς και να ενδιαφέρονται περισσότερο για μάθηση.

Αρχικά, ο εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει μία θεματική, όπως π.χ. το βιβλίο, την τέχνη, τη θρησκεία ή κάποια άλλη θεματική και πάνω σε αυτή να διδάξει στα παιδιά διάφορα στοιχεία, λέξεις και μικρές προτάσεις. Δηλαδή, ο δάσκαλος μπορεί να κινηθεί ελεύθερα, επιλέγοντας το κατάλληλο υλικό και τις ανάλογες δραστηριότητες για τους μικρούς μαθητές. Βέβαια, το υλικό αυτό μπορεί να το ανανεώνει σε τακτά χρονικά διαστήματα ανάλογα κάθε φορά και με τις ανάγκες της τάξης και, βέβαια, θα πρέπει να εφαρμόζει και τις ανάλογες δραστηριότητες, που θεωρεί ότι ταιριάζουν περισσότερο με τα παιδιά της τάξης που έχει αναλάβει. Με αυτόν τον τρόπο, ο δάσκαλος βοηθά τα νήπια να αντιληφθούν καλύτερα τη νέα γλώσσα, τον πολιτισμό, τις νέες συνήθειες

που πρέπει να ακολουθήσουν από εδώ και πέρα στη ζωή τους και μέσα στο σχολικό περιβάλλον, αλλά και έξω από αυτό. Για να τα καταλάβουν όλα αυτά καλύτερα, χρειάζεται να χρησιμοποιηθούν και οι ανάλογες πρακτικές από το δάσκαλο στην τάξη του νηπιαγωγείου, έτσι ώστε η κατάκτηση της νέας γλώσσας για τα παιδιά αυτά να μην φαντάζει ένα πολύ δύσκολο έργο, αλλά να έρχεται φυσικά και επακόλουθα μέσα από τις δραστηριότητες που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο του νηπιαγωγείου. Κατά συνέπεια, οι δραστηριότητες αυτές πρέπει να αποσκοπούν κατά βάση στην κατάκτηση της γλώσσας (στα βασικά της στοιχεία αρχικά), κυρίως στον προφορικό λόγο, μιας και τα παιδιά σε αυτή την ηλικία είναι πολύ μικρά για να αρχίσουν να γράφουν και να καταλαβαίνουν τη γραμματική ή άλλα θέματα του συντακτικού.

Οι δραστηριότητες σε διάφορα πεδία που μπορεί να εφαρμόζονται, όπως στη γεωγραφία, την τέχνη, την ιστορία, τη θρησκεία ή σε άλλο τομέα δίνουν τη βασική αφορμή για την ανάπτυξη των παιδιών, όπου σιγά σιγά αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τις έννοιες των λέξεων, ενώ παράλληλα μαθαίνουν και να τις προφέρουν με τον σωστό τρόπο. Για παράδειγμα, μπορεί στο νηπιαγωγείο να γίνει χρήση μιας ενότητας που σχετίζεται με τα ονόματα ή τις χώρες από τις οποίες προέρχονται τα παιδιά. Πάνω σε αυτό και στο υλικό, που προσφέρεται από την *xeios zeus*, υπάρχει και ένας Οδηγός, που μπορεί να χρησιμοποιήσει ο κάθε εκπαιδευτικός (π.χ. Οδηγός Καλωσορίσματος), από τον οποίο μπορεί να διαλέξει και να χρησιμοποιήσει μια θεματική ενότητα. Για παράδειγμα, υπάρχουν διάφορες ιστορίες και κάθε φορά ο εκπαιδευτικός μπορεί να διαλέξει να χρησιμοποιήσει μια διαφορετική. Έτσι ο δάσκαλος μπορεί να προσεγγίσει θέματα που αφορούν τη διαφορετικότητα πολιτισμών όσον αφορά την ταυτότητα, τα ονόματα και τον τόπο. Παράλληλα, μπορεί μέσα στην τάξη να φέρει και πολλά άλλα τέτοια παραδείγματα, ώστε και οι μικροί μαθητές να κάνουν τους ανάλογους συνειρμούς για διαπολιτισμικές αξίες.

Μία άλλη ενότητα αφορά, για παράδειγμα, τις γοργόνες και μπορούν πάνω σε αυτό το θέμα να γίνουν μία σειρά από δραστηριότητες για τα παιδιά σε σχέση με τη γεωγραφία, τη θάλασσα κ.λπ. Μπορούν να γίνουν επίσης και άλλες δραστηριότητες πάνω σε αυτό το θέμα, όπως τα παιδιά να μάθουν να προφέρουν τα ονόματα διάφορων ψαριών που ζουν στη θάλασσα. Επιπλέον, ο δάσκαλος, ως άσκηση, μπορεί να δώσει στα παιδιά την ευκαιρία να ζωγραφίσουν και να ονοματίσουν το αγαπημένο τους ψάρι. Επίσης μπορεί να τους δείχνει φωτογραφίες από διάφορα είδη ψαριών και να τους μαθαίνει τις ονομασίες τους, καθώς και να τους λείει

και μία μικρή ιστορία για το καθένα. Βέβαια, για τα λίγο μεγαλύτερα παιδιά, που ακολουθούν στην επόμενη τάξη, μπορούν να χρησιμοποιηθούν και πιο «δύσκολα» θέματα γεωγραφίας κ.λπ.

Μία άλλη δραστηριότητα, στον Οδηγό, αφορά τα φαγητά και τα τρόφιμα. Αυτή η ενότητα μπορεί να συμπεριλάβει πολλά πράγματα και τα παιδιά να μάθουν, π.χ., πώς λέγεται ή πώς μπορούν να φτιάξουν το αγαπημένο τους φαγητό, αλλά και να μάθουν και ποια είναι τα πιο γνωστά και πιο συνηθισμένα ελληνικά φαγητά στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό, ο δάσκαλος μπορεί να δείξει φωτογραφίες από τα παιδιά με διάφορα φαγητά, αλλά και να τους μάθει τις ονομασίες διαφόρων φρούτων, λαχανικών, ψαριών, τυριών και άλλα. Υπάρχουν διάφορες δυνατότητες που μπορούν να αναπτυχθούν με βάση αυτή την ενότητα. Όπως επίσης μπορούν τα μικρά παιδιά να μάθουν και τα χρώματα στα ελληνικά. Για παράδειγμα, ο δάσκαλος μπορεί να τους ζητήσει να πουν τι χρώμα νομίζουν ότι έχει το κάθε φρούτο, κάποιο ρούχο που φορούν κ.λπ. Είναι μία από τις πολύ ωραίες δραστηριότητες, που αναμφίβολα κεντρίζει το ενδιαφέρον των μικρών παιδιών. Επίσης, μπορεί να αναπτυχθεί και το ζήτημα γύρω από τη διατροφή, τη σημαντικότητά της, την αγορά προϊόντων που χρειάζονται για να φτιαχτεί ένα φαγητό. Επιπλέον, μπορούν να θιχθούν θέματα που σχετίζονται με την υγιεινή των παιδιών, όπως είναι το πλύσιμο των χεριών, το βούρτσισμα των δοντιών και άλλα. (www.xenioszeus.gr)

Ένα άλλο φύλλο προτάσεων, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τις ηλικιακές αυτές ομάδες των παιδιών είναι η ενότητα του Οδηγού, με τίτλο: «Πολιτιστικές Γέφυρες». Αυτή η θεματική ασχολείται κυρίως με διάφορα πολιτιστικά θέματα, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην τάξη, ώστε να μάθουν τα παιδιά να προφέρουν κάποιες λέξεις που σχετίζονται με τον πολιτισμό και την ιστορία της χώρας μας. Μπορεί, για παράδειγμα, να γίνει αναφορά σε μουσικά όργανα, εθνικές εορτές, καθώς και να αναφερθούν διάφοροι χοροί. Με τον τρόπο αυτόν, οι μαθητές στα νήπια μαθαίνουν πολλές λέξεις του καθημερινού λεξιλογίου μέσα από έναν ευχάριστο και διασκεδαστικό τρόπο.

Το βιβλίο αποτελεί ένα πολύ ωραίο μέσο, για να μάθουν τα παιδιά κάποιες βασικές ελληνικές λέξεις με ευχάριστο και ενθουσιώδη τρόπο, ενώ παράλληλα ο δάσκαλος μπορεί να τους διαβάσει διάφορες ιστορίες που σχετίζονται με πολιτισμικές αξίες και γέφυρες μεταξύ πολιτισμών. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, το γεγονός ότι το βιβλίο δίνει πολλές δυνατότητες, όπως μέσα από αυτό τα παιδιά μπορούν να διδαχθούν τη

σημασία των ονομάτων, των θρησκειών, αλλά και να μάθουν βασικά χαρακτηριστικά κάθε θρησκείας, ώστε να καταλάβουν και τις διαφορές που υπάρχουν σε άτομα που πιστεύουν σε διαφορετικό Θεό. Για παράδειγμα, ο δάσκαλος, αν μέσα στην τάξη έχει αρκετούς μουσουλμάνους μαθητές που έχουν έρθει από τη Συρία ή κάποια άλλη μουσουλμανική χώρα μπορεί να διδάξει στην τάξη ανάλογα στοιχεία και να μάθουν τα παιδιά για τις θρησκείες.

Επιπλέον, ο δάσκαλος μπορεί να διαλέξει ένα συγκεκριμένο βιβλίο, που θα διαβαστεί από τον ίδιο μέσα στην τάξη και πάνω στην ιστορία του βιβλίου μπορεί να διδάξει στους μικρούς μαθητές διάφορες λέξεις και έννοιες. Για παράδειγμα, μπορεί να ζητήσει από τα παιδιά να δημιουργήσουν ξεχωριστές καρτέλες με τα ονόματα των πρωταγωνιστών του βιβλίου και μπορεί να ζητήσει να προφέρουν τα παιδιά τα ονόματα που έγραψαν, αλλά και των συμμαθητών τους. Με βάση αυτή τη δραστηριότητα μπορούν να γίνουν και πολλές άλλες ασκήσεις στην τάξη. Όπως, αν ένα παιδί προέρχεται από τη Συρία μπορεί ο δάσκαλος να ζητήσει την αναλυση της σημασία του ονόματος του. Επιπλέον, πάνω σε αυτό το παράδειγμα είναι δυνατό να χρησιμοποιηθούν καρτέλες δύο όψεων, έτσι ώστε στη μία πλευρά να γράφουν τα παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας το όνομά τους, όπως το γράφουν στη γλώσσα τους, και από την άλλη πλευρά, να το γράφουν στα ελληνικά. Έτσι μπορούν να μάθουν και να το προφέρουν, αλλά και όλοι οι μαθητές να μάθουν τα ονόματα των συμμαθητών τους στα ελληνικά.

Υπάρχουν πολλά βιβλία για μικρά παιδιά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν μέσα στην τάξη, για την εκμάθηση της γλώσσας. Χαρακτηριστικά να αναφέρουμε το βιβλίο «το Δώρο της Παπλωματούς». Αν και το βιβλίο αυτό έχει σχετικά μεγάλα κείμενα για τα παιδιά, ωστόσο διαθέτει και πάρα πολλές εικόνες, τις οποίες ο δάσκαλος μπορεί να εξηγήσει στα παιδιά με απλά λόγια. Μπορεί να το κάνει αυτό χρησιμοποιώντας και διδάσκοντας μία σελίδα τη φορά στα παιδιά και να τους ζητάει να μαθαίνουν τις βασικές λέξεις (π.χ., αγάπη, δώρο κ.λπ.) από τις εικόνες που βλέπουν και να τις σχολιάζουν στην τάξη. Αυτός είναι ένας πολύ καλός τρόπος για να μάθουν επιπλέον ελληνικές λέξεις, καθώς και τη σωστή προφορά αυτών. Επίσης, πάνω σε αυτό το βιβλίο μπορεί να γίνει μία συζήτηση στην τάξη για τα υφάσματα, τα παπλώματα, από πού αγοράζουν τα παιδιά από τη Συρία παπλώματα (π.χ., από τα διάφορα Σουκ, που είναι οι κλειστές αγορές τους, στη Δαμασκό και σε άλλες περιοχές), ενώ παράλληλα αναφέρονται και αγορές που μπορεί κανείς να αγοράσει παπλώματα και υφάσματα σε

Παράλληλα, τα βιβλία διαθέτουν και πολλές εικόνες, με όμορφα σχέδια, που εξάπτουν τη φαντασία και την περιέργεια των μικρών παιδιών. Η εικονογράφησή τους είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι οι εικόνες αποτελούν ένα «μέσο» επικοινωνίας και ενέχουν δυναμικές για τη μετάδοση διαφόρων πληροφοριών για τα παιδιά (π.χ., στάσεις ζωής κ.ά.), και επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τη συναισθηματική κατάσταση των νηπίων. Μπορεί για παράδειγμα να τους αποφέρουν όμορφα συναισθήματα, όπως χαρά, ευτυχία, χαμόγελο, ευφορία και άλλα. Κατά συνέπεια, μέσα από την εικονογράφηση των εγχειριδίων που χρησιμοποιούνται στο σχολείο φαίνεται καθαρά και η στάση που έχει η πολιτεία απέναντι στη διαφορετικότητα και την πολύ-πολυτισμικότητα. Έτσι μέσα από τις εικόνες τα παιδιά μπορούν να μάθουν για τις διάφορες διακρίσεις μεταξύ των ανθρώπων και να τις σέβονται, όπως είναι οι θρησκευτικές, εθνικές, γλωσσικές, φυλετικές και άλλες διακρίσεις. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, το γεγονός ότι οι προκαταλήψεις, η θρησκεία, η πολιτική, τα ήθη και τα έθιμα, καθώς και μία σειρά από άλλες ιδιαιτερότητες αποτελούν βασικά στοιχεία και αξίες ενός πολιτισμού και ενός τόπου, που είναι καλό ο κάθε μαθητής να μαθαίνει. (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2003).

Άλλη μία δραστηριότητα που μπορεί να αναπτυχθεί στην τάξη είναι θέματα θρησκείας, εορτών (π.χ. Πάσχα). Πάνω σε αυτή τη δραστηριότητα, μπορεί ο δάσκαλος να επιλέξει να δείξει διάφορα βίντεο από εορτές στο νηπιαγωγείο, αλλά και να συζητηθούν τα ήθη και τα έθιμα των λαών πάνω σε αυτές τις γιορτές. Ανάλογα μπορεί να ζητήσει από τους μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας να μιλήσουν για μια δική τους γιορτή και πώς αυτή εορτάζεται στον τόπο τους. Επίσης, θέματα που αφορούν την τέχνη είναι επίσης μία πολύ ενδιαφέρουσα δραστηριότητα για τα νήπια, ώστε να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους μαθαίνοντας όλο και περισσότερες λέξεις και εκφράσεις στα ελληνικά. Σε αυτή την περίπτωση, ο δάσκαλος μπορεί να αναδείξει τέτοια θέματα προβάλλοντας στην τάξη βίντεο, εικόνες, φωτογραφίες από γνωστούς ζωγράφους, Έλληνες και ξένους, και να τους δείξει και γνωστούς πίνακές τους. Έτσι μπορεί να γίνει μια μικρή συζήτηση με απλά λόγια, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση για παράδειγμα στα χρώματα, στο στυλ και σε διάφορα άλλα απλά στοιχεία. Παράλληλα, πάνω σε αυτή τη θεματική μπορεί να

γίνει αναφορά σε διάφορα μεγάλα μουσεία του κόσμου, κι έτσι οι μαθητές να τα γνωρίζουν καθώς και το τι συμπεριλαμβάνουν.

Μία πολύ ενδιαφέρουσα, επίσης, δραστηριότητα που μπορεί να χρησιμοποιηθεί στα νήπια είναι η ζωγραφική. Μέσα από τις ζωγραφιές τους τα μικρά παιδιά μπορούν να μάθουν να εκφέρουν σωστά λέξεις της ελληνικής, αλλά και κάθε μέρα να μαθαίνουν όλο και περισσότερες λέξεις. Στο πλαίσιο αυτό, ο δάσκαλος στο νηπιαγωγείο μπορεί να ζητήσει από τα παιδιά να ζωγραφίσουν ό,τι τα ευχαριστεί, κάποια ζώακια, κάτι που θυμούνται χαρακτηριστικά από τη χώρα τους ή οτιδήποτε άλλο και αργότερα να μάθουν να λένε τις λέξεις σύμφωνα με τα στοιχεία που απεικονίζονται στις ζωγραφιές τους. Για παράδειγμα, αν ο δάσκαλος ζητήσει από τα παιδιά στο νηπιαγωγείο να ζωγραφίσουν το αγαπημένο τους ζώο και να το ονοματίσουν. Ή μπορεί να δείχνει εικόνες στα παιδιά από διάφορα ζώα και να τους ζητά να πούν πώς αυτό ονομάζεται. Με αυτόν τον τρόπο τα μικρά παιδιά μπορούν γρήγορα να μάθουν πώς λέγεται το κάθε ζώο στα ελληνικά. Αυτός είναι ένας τρόπος που μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για να μάθουν και για πολλά άλλα θέματα τα μικρά παιδιά, όπως για παράδειγμα στα μαθηματικά. Για να μάθουν να μετρούν, ο δάσκαλος μπορεί να ζητήσει από τους μαθητές να του πουν π.χ., πόσοι ελέφαντες απεικονίζονται σε μία ζωγραφιά, πόσα ζευγάρια δελφινιών βλέπουν σε μία εικόνα ή σε ένα βίντεο, καθώς και να κάνουν και άλλες ανάλογες δραστηριότητες. Όπως άλλωστε αναφέρουν οι Ζάγκα, Κεσίδου και Ματθαιουδάκη (2015), πολλοί νηπιαγωγοί κάνουν χρήση εποπτικού υλικού, έτσι ώστε να βοηθήσουν όσο περισσότερο γίνεται τους μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας στην εκμάθηση της γλώσσας. Για παράδειγμα, τέτοιου είδους υλικά είναι οι διάφορες καρτέλες με ελληνικές λέξεις, ο πίνακας, βίντεο, φωτογραφίες, τα οποία αποτελούν πρακτικές του βασικού υλικού του κάθε νηπιαγωγού στην τάξη. Μέσα από αυτά πολύ εύκολα οι δάσκαλοι δείχνουν τον τρόπο και εξηγούν στα παιδιά την κάθε λέξη. (Ζάγκα, Κεσίδου, Ματθαιουδάκη, 2015)

Φυσικά, στο νηπιαγωγείο μπορούν να δημιουργηθούν πολύ ενδιαφέρουσες δραστηριότητες για τους μικρούς μαθητές με βάση τα παιχνίδια, όπως επιτραπέζια, αθλητικά, αλάνας, παζλ και πολλά άλλα, μέσα από τα οποία τα παιδιά επικοινωνούν με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους κι έτσι αντιλαμβάνονται τη γλώσσα καλύτερα, αλλά και κάθε μέρα μαθαίνουν όλο και περισσότερες λέξεις. Κι αυτό διότι σχετικές έρευνες που έχουν γίνει πάνω στο θέμα αυτό αποδεικνύουν ότι επειδή τα παιδιά σε αυτή την ηλικία τείνουν να χρησιμοποιούν

περισσότερο τη μητρική τους γλώσσα, ακόμη και στο σχολείο, μέσα από τα παιχνίδια και την ευχάριστη ατμόσφαιρα έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να μάθουν πιο εύκολα την ελληνική γλώσσα. Σε αυτό το σημείο, επίσης, πρέπει να ειπωθεί ότι πολλά παιδιά που προέρχονται από αραβικές χώρες (π.χ., Συρία, Πακιστάν κ.ά.) στο σπίτι τους οι γονείς τους συνεχίζουν να τους μιλούν αραβικά, με αποτέλεσμα να μη προοδεύουν εύκολα στην εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας, δηλαδή των ελληνικών.

Σύμφωνα με τον Γογωνά (2011), ένα ποσοστό της τάξεως του 90% παιδιών μεταναστευτικής βιογραφίας στο σπίτι χρησιμοποιεί σε καθημερινή βάση τη μητρική του γλώσσα. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει αυτό συμβαίνει κυρίως διότι και οι ίδιοι οι γονείς δεν γνωρίζουν τη νέα γλώσσα της χώρας μας (δηλαδή, τα ελληνικά), με αποτέλεσμα να μην μπορούν να βοηθήσουν και τα παιδιά τους να μάθουν πιο εύκολα νέες λέξεις της καθημερινότητας. Ακόμη, κι αν ένα παιδί, που προέρχεται από τη Συρία, για παράδειγμα, μιλάει με τα αδέρφια του στην ελληνική γλώσσα, με τους γονείς του ωστόσο μιλούν αραβικά. Κατά συνέπεια, αυτή η κατάσταση δεν βοηθά καθόλου και αφήνει πίσω τα παιδιά στο σχολείο και, εκτός των άλλων, οι γονείς φαίνεται ότι όχι μόνο δεν μιλούν με τα παιδιά ελληνικά (διότι δεν τα γνωρίζουν), αλλά δεν έχουν τη δυνατότητα να τα βοηθήσουν και στα μαθήματά τους στην τάξη, όπως συνήθως γίνεται με τα νήπια Ελληνόπουλα. (Γογωνάς, 2011)

Αναμφίβολα, οι δραστηριότητες που επιλέγονται να χρησιμοποιηθούν στην τάξη από τον εκάστοτε νηπιαγωγό αποτελούν βασικές μεθόδους διδασχής για την ευκολότερη εκμάθηση της γλώσσας. Αν και σε καμία περίπτωση η διδασχή αυτή δεν είναι εύκολη για τον κάθε εκπαιδευτικό, ωστόσο είναι βασικό να υπάρχει ένα πλάνο εξ αρχής για τον τρόπο που θα διεξαχθεί η μάθηση στο νηπιαγωγείο για τα μικρά παιδιά. Πρόκειται για ένα μέσο που αφορά την αγωγή, την προώθηση αξιών, αλλά και πάνω απ' όλα τη μετάδοση της γνώσης με τον κατάλληλο τρόπο. Είναι -θα λέγαμε- ο βασικός μοχλός της εκπαίδευσης, με στόχο να δημιουργήσει ενεργούς αυριανούς πολίτες, που αντιλαμβάνονται τη διαφορετικότητα, τα στοιχεία των πολιτισμών και μπορούν όλοι μαζί να ενεργήσουν σε μια πολυσύνθετη κοινωνία. (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2003).

Ωστόσο, μπορούν να προκύψουν πολλά προβλήματα και δυσκολίες κατά την εκμάθηση της γλώσσας, γι' αυτό και κάθε φορά ανάλογα με την περίπτωση ο εκπαιδευτικός πρέπει να επιλέγει με βάση τις ανάγκες και τα προβλήματα της εκάστοτε τάξης με ποιους τρόπους θα

διδάξει, αλλά και τι είδους δραστηριότητες θα χρησιμοποιήσει για να τραβήξει το ενδιαφέρον των νηπίων. Κι αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, γιατί στο νηπιαγωγείο, κυρίως, τα παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας μπορεί να μην γνωρίζουν καθόλου ή και ελάχιστα τη νέα γλώσσα. Κάτι που καθιστά το έργο της εκπαίδευσης σε αυτές τις ηλικίες ακόμη πιο δύσκολο. Έτσι είναι βασικό να υπάρχει πλάνο καθοδήγησης και για τους εκπαιδευτές, με το κατάλληλο υλικό, αλλά και τις δραστηριότητες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε αυτές τις τάξεις. Όπως αναφέρεται στο περιοδικό «Πολύδρομο» (τεύχος 7), οι δάσκαλοι, ανάλογα με την περίπτωση των παιδιών που έχουν να αντιμετωπίσουν κάθε φορά, επιλέγουν διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης, όπως διάφορες δραστηριότητες, projects για μικρά παιδιά, παιχνίδια, σύμβολα. Χρησιμοποιούν δηλαδή οτιδήποτε μπορεί να είναι εύκολο και κατανοητό, αλλά και ενδιαφέρον, που να μπορεί να εξάψει τη φαντασία τους, για τα παιδιά αυτά. Για παράδειγμα, η χρήση του βίντεο, όπως τονίζεται στο «Πολύδρομο» είναι μία πολύ καλή πρακτική που εξάπει τη φαντασία και το ενδιαφέρον των παιδιών αυτών, με αποτέλεσμα να μαθαίνουν περισσότερες νέες λέξεις κάθε φορά και έτσι να αναπτύσσουν περισσότερο το λεξιλόγιό τους. (Πολύδρομο, τεύχος 7)

Βέβαια, αξίζει να αναφερθεί ότι οι εκπαιδευτικοί είναι καλό να έχουν και καλές σχέσεις με τις γονείς των παιδιών μεταναστευτικής βιογραφίας, ώστε να είναι ενήμεροι για τις δραστηριότητες που γίνονται για τα παιδιά για να μάθουν καλύτερα και να προχωρήσουν την ελληνική γλώσσα. Παράλληλα, όμως, η επικοινωνία με τους γονείς είναι πολύ βασική, διότι έτσι δίνει την ευκαιρία στον κάθε εκπαιδευτικό να μάθει ακόμη περισσότερα πράγματα για τα παιδιά αυτά, την ψυχολογία τους, να γνωρίζει αν αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα στο σπίτι και άλλα παρόμοια θέματα. (Επιστημονική επιτροπή προσφύγων ΥΠΕΠΘ, 2016)

Συμπεράσματα

Η εκπαίδευση σήμερα, στη χώρα μας αλλά και σε πολλές άλλες χώρες έχει αλλάξει πολύ και με βάση τα νέα δεδομένα πρέπει να πορεύεται για να μπορέσει να βοηθήσει τα παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας να εγκλιματιστούν αλλά και για να ενσωματωθούν ομαλά και χωρίς προβλήματα στο νέο τους εκπαιδευτικό περιβάλλον. Κάτι που αναμφίβολα θα τα βοηθήσει και στην καλύτερη ένταξή τους στο νέο περιβάλλον της ελληνικής κοινωνίας που έχουν περιέλθει.

Το νηπιαγωγείο αποτελεί το πρώτο στάδιο της εκπαίδευσης και, κατ' επέκταση πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή και βαρύτητα στα νήπια, που βρίσκονται και σε μια πολύ ευαίσθητη περίοδο της ζωής τους, αλλά και μπορεί να έχουν βιώσει τραυματικές καταστάσεις και να αντιμετωπίζουν και κάποια ψυχολογικά προβλήματα. Δεν είναι εύκολο για ένα μικρό παιδί σε αυτή την ηλικία να έχει νιώσει τον πόλεμο, για παράδειγμα, ή κάποιες άλλες δύσκολες καταστάσεις και να έχει διωχθεί με τον έναν ή τον άλλον τρόπο από τον τόπο του. Κατά συνέπεια, στο νηπιαγωγείο, οι διάφορες δραστηριότητες που χρησιμοποιούνται, εκτός από την εκμάθηση της νέας γλώσσας, πρέπει να στοχεύουν και στην ομαλή ένταξη, στην αλληλοϋποστήριξη, τη συμπαράστασή τους. Παράλληλα είναι βασικό να διδάσκονται τις νέες αξίες της ελληνικής πραγματικότητας, ώστε να μπορέσουν αργότερα να προχωρήσουν και στις επόμενες τάξεις του σχολείου με επιτυχία.

Δραστηριότητες που αφορούν παιχνίδια, παραμύθια και παρόμοιες δραστηριότητες βοηθούν σημαντικά όλα τα παιδιά στο σχολείο να αλληλοεπιδράσουν, γεφυρώνοντας με αυτόν τον τρόπο τις όποιες διαφορές τους και να καταλάβουν ότι όλοι οι άνθρωποι δεν είναι ίδιοι. Το βασικό στοιχείο είναι όλα τα παιδιά να μπορούν να ζήσουν αρμονικά, μαθαίνοντας τα ελληνικά, ενώ παράλληλα μαθαίνουν και αξίες ζωής, όπως η ετερότητα, η αλληλοϋποστήριξη στο ξένο στοιχείο. Φυσικά, η κατάκτηση μιας γλώσσας, όπως τα ελληνικά, δεν είναι εύκολη κι έτσι οι εκπαιδευτές πρέπει να εστιάζουν κυρίως στην προφορική εκμάθηση της γλώσσας. Άλλωστε, στις επόμενες τάξεις τα παιδιά αυτά θα διδαχθούν πιο αναλυτικά τη γλώσσα, καθώς και θα μάθουν και το γραπτό λόγο. Η ελληνική είναι μία πλούσια γλώσσα και το κάθε εκπαιδευτικό ίδρυμα θα πρέπει να έχει ένα καλά οργανωμένο πλάνο με τις δραστηριότητες που θα γίνονται στο νηπιαγωγείο. Συνεπώς, η εκμάθηση διαφόρων λέξεων δεν είναι εύκολη, διότι υπάρχουν κανόνες (π.χ., που αφορούν τον τονισμό και άλλοι), τα οποία πρέπει να μάθουν οι μικροί μαθητές ακόμη και από τα νήπια. Επίσης, είναι βασικό να μάθουν να προφέρουν και σωστά τις ελληνικές λέξεις και σε αυτό χρειάζεται ιδιαίτερη προσπάθεια, κυρίως

από τον δάσκαλο, ο οποίος πρέπει να βρει τον τρόπο να ζητά τις επαναλήψεις των λέξεων από τα παιδιά μέχρι να μάθουν να προφέρουν τις λέξεις σωστά. Υπάρχουν και άλλα λάθη που γίνονται, όμως ο κάθε νηπιαγωγός πρέπει να διδάξει στις τάξεις αυτές σε αρχικό επίπεδο στα παιδιά.

Γι' αυτό και οι εκπαιδευτικοί που διδάσκουν στο νηπιαγωγείο πρέπει να είναι ιδιαίτερα καταρτισμένοι ή να λαμβάνουν μέρος σε διάφορα προγράμματα, για να μπορούν να καθοδηγήσουν με το σωστό τρόπο την εκμάθηση της γλώσσας στους μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας. Κι αυτό διότι, σύμφωνα με τη Σκούρτου (1997), οι σύγχρονοι εκπαιδευτικοί που έχουν εκπαιδευτεί πάνω σε τέτοια θέματα (π.χ. εκμάθηση ελληνικών ως δεύτερη ξένη γλώσσα) γνωρίζουν τρόπους που μπορούν να διαχειριστούν μια τέτοια τάξη, δηλαδή ξέρουν πώς να υποστηρίξουν και να βοηθήσουν σε κάθε επίπεδο τους μαθητές μεταναστευτικής βιογραφίας. (Σκούρτου, 1997). Βέβαια, όλοι οι εκπαιδευτικοί σήμερα δεν είναι εξίσου έτοιμοι και κατάλληλα εκπαιδευμένοι ή προετοιμασμένοι για να διδάξουν σε μία πολύ-πολιτισμική τάξη νηπίων την ελληνική ως δεύτερη γλώσσα. Χρειάζεται να έχουν παρακολουθήσει και ειδικά σεμινάρια ή άλλα προγράμματα, για να γνωρίζουν και νέους τρόπους προσέγγισης, αλλά και ποιες είναι οι καλύτερες δραστηριότητες που μπορούν να επιλέξουν για τα παιδιά αυτά.

Παράλληλα όμως είναι βασικό να διδάσκουν και αρχές δικαίου, ετερότητας και συνύπαρξης. Διαφορετικά δεν θα είναι εύκολο να ολοκληρωθεί σωστά και το έργο τους, που είναι η εκμάθηση της γλώσσας στα παιδιά αυτά. Όπως υποστηρίζουν οι Αναγνώστου και Νικόλοβα (2017) υπάρχουν ακόμη και σήμερα εκπαιδευτικοί που δεν είναι κατάλληλα προετοιμασμένοι να αναλάβουν και να φέρουν εις πέρας ένα τόσο δύσκολο επιμορφωτικό έργο. (Αναγνώστου και Νικόλοβα, 2017). Κατά συνέπεια, και οι εκπαιδευτές είναι βασικό να γνωρίζουν καλά το έργο τους, να είναι ενημερωμένοι για τις νέες τάσεις της εκπαίδευσης, αλλά παράλληλα πρέπει να μπορούν και να διαχειριστούν μία πολύ-πολιτισμική τάξη. Αυτό σημαίνει ότι μέσα από τις δραστηριότητες που διαμορφώνουν για τα μικρά παιδιά, θα πρέπει να έχουν και το ρόλο του συμβούλου και υποστηρικτή, έτσι ώστε τα παιδιά μεταναστευτικής βιογραφίας να νιώθουν ασφαλή, άνετα και να μπορέσουν να ακολουθούν τα προγράμματα και τις δραστηριότητες που υλοποιούνται στην τάξη, έτσι ώστε να μάθουν καλύτερα την ελληνική γλώσσα.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Baker, C. (2001). Εισαγωγή στη δίγλωσση εκπαίδευση και τη διγλωσσία. Αθήνα: Gutenberg (μτφ. Α. Αλεξανδροπούλου).

Cummins, J. (2005). Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση (2η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Dinas, A. & Stamou, K. (2009). Greek teachers' common misconceptions about bilingualism, International Conference intercultural education. Athens. UNESCO.

Freire, P. (1998). Pedagogy of Freedom Ethics. Democracy and Civic Courage. New York: Rowman and Littlefield Publishers.

Harris, J. & Golinkoff, M. & Hirsh-Pasek, K. (2011). Lessons from the crib for the classroom: How children really learn vocabulary. In S.B. Neuman & D.K. Dickinson (eds.), Handbook of early literacy research (Vol. 3, pp. 49-65). New York: Guilford Publications.

Hunt, M. & Barnes, A. & Powell, B. & G. Lindsay, B. & D. Muijs. (2005). Primary modern foreign languages: An overview of recent research, key issues and challenges for educational policy and practice. Research Papers in Education 20 (4).

Larsen - Freeman, D. (1980). Discourse Analysis in Second Language Research. Newbury House Publishing.

Mason, C. & Orcutt, S. (2019). Hear it from the teachers. Getting refugee children back to learning. Save the Children. Διαθέσιμο στο: <https://www.savethechildren.org/us/about-us/resource-library/global-policy-advocacylibrary/hear-it-from-the-teachers> (Ανακτήθηκε στις 20 Φεβρουαρίου 2020)

UNESCO. (2015). Bridging learning gaps for the youth. UNESCO education response to the Syria crisis (2015 - 2016). Παρίσι: UNESCO. Διαθέσιμο στο: <https://goo.gl/MXF6kT>

Ελληνόγλωσση

Αβραμίδου, Β. (2014). Διαχείριση της πολυπολιτισμικότητας στο σχολείο: Μια εμπειρική έρευνα, Περιοδικό Πολύδρομο, Τεύχος 7^ο.

Αθανασίου, Α. (2001). Γλώσσα- Γλωσσική επικοινωνία και διδασκαλία στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ιωάννινα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις (Γ' έκδοση).

Γκόβαρης, Ε. και Σκούρτου, Κ. και Βρατσάλης, Κ. (2004). Μετανάστευση στην Ελλάδα και Εκπαίδευση: Αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης: Προκλήσεις και προοπτικές. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Γκότοβος, Α. (2002). Εκπαίδευση και ετερότητα, Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Γογωνάς, Ν. (2011). Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου «Σταυροδρόμι Γλωσσών και Πολιτισμών».

Δαμανάκης, Μ. (1997). Η εκπαίδευση των παλιννοστώντων και αλλοδαπών μαθητών από την οπτική γωνία των δασκάλων τους: αποτελέσματα μιας εμπειρικής έρευνας. Στο: Μ. Δαμανάκης (επιμ.) Η εκπαίδευση των Παλιννοστώντων και Αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική προσέγγιση. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Ζάγκα, Ε. και Κεσίδου, Α. και Ματθαιουδάκη, Μ. (2015). Οι δυσκολίες των αλλόγλωσσων μαθητών στα μαθήματα του Προγράμματος Σπουδών από τη σκοπιά των εκπαιδευτικών: Ερευνητικά δεδομένα για το δημοτικό σχολείο και το γυμνάσιο. Παιδαγωγική Επιθεώρηση, 60.

Ζολώτα, Ι. (2010). Ο ρόλος της γλώσσας της χώρας υποδοχής στη διαδικασία ένταξης των μεταναστών: έρευνα σε μετανάστες στην Πάτρα. Διπλωματική εργασία. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.

Ηνωμένα Έθνη. (1989). Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Μέρος 1, Άρθρα 28 και 29. Διαθέσιμο στο: <https://www.refworld.org/cgi-bin/teaxis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bcbf83a2> (Ανακτήθηκε στις 20 Νοεμβρίου 1989).

Καμαρούδης, Σ. (2015). Γλωσσών Περιήγησις: Οι γλώσσες του κόσμου και η ελληνική. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σταμούλη.

Κοσσύβα, Π. (2014). Απόψεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για τη διγλωσσία: Μία ποιοτική έρευνα σε εκπαιδευτικούς του νομού Τρικάλων. Διαπανεπιστημιακό διατηρηματικό πρόγραμμα μεταπτυχιακών

σπουδών «Ψυχοπαιδαγωγική της ένταξης». Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Μάρκου, Γ. (1997). Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Αθήνα: Ηλεκτρονικές Τέχνες

Μιχτοπούλου, Β. (2016). Η Αντιμετώπιση των Δίγλωσσων Μαθητών/τριών από τους/τις Εκπαιδευτικούς της Προσχολικής Εκπαίδευσης στην Επαρχία Λαγκαδά Θεσσαλονίκης. Διπλωματική εργασία. Π.Μ.Σ.: Επιστήμες της Αγωγής, Τμήμα Νηπιαγωγών, Παιδαγωγική Σχολή, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.

Μοσχονάς, Σ. (2003). Πριν από τη διδασκαλία της Ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο: Θεοφανοπούλου - Κοντού, Δ. & Λασκαράτου, Χ. & Σηφιανού, Μ. & Γεωργαφέντης, Μ. & Σπυρόπουλος, Β. (Επιμ.), Σύγχρονες τάσεις στην ελληνική γλωσσολογία: Μελέτες αφιερωμένες στην Ειρήνη Φιλιππάκη - Warburto. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Μπερελής, Π. (2001). Για μια διαπολιτισμική εκπαίδευση σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία. Αθήνα: Εκδόσεις Apiroshora.

Νάσκου – Περάκη, Μ. (1992). Δικαιώματα και υποχρεώσεις στα πλαίσια της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για το καθεστώς των προσφύγων: Γενική θεώρηση

Ντολιοπούλου, Ε. (2002). Σύγχρονες Τάσεις της Προσχολικής Αγωγής. Αθήνα: Τυπωθήτω - Γιώργος Δάρδανος.

Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Άρθρο 26.
Διαθέσιμο στο:

https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf (Ανακτήθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1948).

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (2003). Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών. Διαθέσιμο στο: [http:// www.pi-schools.gr/programs/depps](http://www.pi-schools.gr/programs/depps). Αθήνα: ΥΠΕΠΘ.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (2003). Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών. Διαθέσιμο στο: [http:// www.pi-schools.gr/programs/depps](http://www.pi-schools.gr/programs/depps). Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, 14 (Ανακτήθηκε στις 12 Σεπτεμβρίου 2019).

Παπαχρήστος, Κ. (2011). Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στο Ελληνικό Σχολείο. Αθήνα: Εκδόσεις Ταξιδευτής.

Σκούρτου, Ε. (1997). Θέματα διγλωσσίας και εκπαίδευσης. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.

Τσακηρίδη, Ο. (2012). Μια πολιτισμική προσέγγιση για την ένταξη των μεταναστών: όψεις θεωρίας και πρακτικής. Στο: Α. Αφουξενίδης, Ν. Σαρρής, & Ο. Τσακηρίδη (Επιμ.), Ένταξη των μεταναστών: αντιλήψεις, πολιτικές, πρακτικές (σσ. 127-140). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Τοκαλίδου, Β. (2003). Γλώσσα, επικοινωνία και γλωσσική εκπαίδευση. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκης.

Τσοκαλίδου, Ρ. (2005). Η αφανής διγλωσσία στο ελληνικό σχολείο: Δεδομένα επιτόπιας έρευνας. Επιστήμες της Αγωγής, Θεματικό τεύχος.

Χρησίδου - Λιοναράκη, Σ. (2002). Η εκπαίδευση παιδιών με εθνοπολιτισμικές ιδιαιτερότητες στην Ελλάδα. Στο: Α. Φραγκουδάκη και Θ. Δραγώνα (επιμ.), Εκπαίδευση: Πολιτισμικές διαφορές και κοινωνικές ανισότητες (Β' τόμος). Πάτρα.

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. (2017). Το έργο της εκπαίδευσης των προσφύγων. Διαθέσιμο στο: <https://goo.gl/dfFRTw>.